

Süfyan es-Sevrî'nin Usûlü Fıkhının Genel Özellikleri^a

ABDÜLKADİR TEKİN^b

Öz: Hicrî II.-VIII. yüzyıllar arası fıkhın bağımsız bir ilim dalı haline gelmesi ve mezheplerin oluşması bakımından önemli bir zaman dilimidir. Hicrî ikinci asırda yaşayan birçok fakih, kendilerinden sonra yüzyıllar boyu takip edilen mezhep imamları olarak görülmüştür. Bu mezheplerin bazıları çeşitli sebeplerle zamanla tarihe karışmış ve bunların çok azı varlığını sürdürebilmiştir. Kaybolan bu mezheplerin görüşlerinin ve usûllerinin ortaya çıkarılması fıkıh tarihinin karanlık kalan dönemlerine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Süfyan es-Sevrî de (ö.161/778), fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği hicrî ikinci asırda Ebû Hanîfe (ö.150/767) ile birlikte yaşamış, kendi adıyla anılan müstakil bir mezhep sahibi olan ancak zamanla mezhebinin tabisi kalmayan aynı zamanda muhaddis, müfessir ve mutasavvıf bir alimdir. Hamdun el-Kessâr (ö.271/888), Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/910) gibi önemli mutasavvıfların müntesibi olduğu Sevrî Mezhebi hicri VII. asra kadar varlığını sürdürebilmiştir. Bu makalede Süfyan es-Sevrî'nin farklı fıkıh kaynaklarında dağınık halde bulunan fikhî görüşlerinden hareketle içtihatlarında izlemiş olduğu usûlünün/yönteminin genel özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Süfyan es-Sevrî, fıkıh, usûl-ü fıkıh, metod, mezhep.

^a Bu makale *Süfyan es-Sevrî ve Fıkıh İlimindeki Yeri* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2014) adlı doktora tezinden üretilmiştir.

^b Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

General Characteristics of Sufyan al-Thawri's Method of Fiqh

ABDÜLKADİR TEKİN

Abstract: According to Islamic calendar between 2nd and 8th centuries was an important time span because Islamic jurisprudence became a separate Islamic science and different Islamic schools of thought occurred. Many Islamic jurisprudence scholars, who lived in the 2nd century in Islamic Calendar, were seen as the Islamic sect pioneers who have been followed for centuries. Some of these Islamic sects disappeared due to various reasons and few of them were able to maintain their existence. Revealing the view points and methods of these disappearing Islamic schools of thoughts was an important in enlightening the dark periods of Islamic jurisprudence history. Sufyan al-Thawri (d.161/778) was a muhaddith (hadith scholar), mufassir (Quran interpreter) and Sufi scholar with his own Islamic sect named after him- which has lost its followers through time. Like Abu Hanifa, He lived in 2nd century of the Hegira when different Islamic schools of thoughts occurred. Thawri Islamic school of thought, which had such prominent Sufi scholar followers like Bishri Khafi and Hamdun al-Kassar, was able to maintain its existence until the 7th century in Islamic calendar. In this article through analyzing Sufyan al-Thawri's Islamic jurisprudence opinions, which exist in different Islamic jurisprudence sources, it has been aimed to identify general features of his method which were created according to his interpretation of jurisprudence.

Keywords: Sufyan al-Thawri, Islamic jurisprudence, method of fiqh, method, sect.

Giriş

Hicrî ikinci asırda yaşayan birçok fakih, kendilerinden sonra yüzyıllar boyu takip edilen mezhep imamı olarak görülmüştür. Bu dönemde oluşan mezheplerin meşhurlarını Hasan el-Basrî, Ebû Hanîfe, Evza'î, Süfyan es-Sevrî, Leys b. Sa'd, Mâlik b. Enes, Süfyan b. 'Uyeyne, Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, Ebû Sevr, Ahmed b. Hanbel, Davud ez-Zâhirî ve İbn Cerîr et-Taberî'nin öncülüğünü yaptığı mezhepler şeklinde sıralamak mümkündür.¹ Bu mezheplerin bazıları çeşitli sebeplerle zamanla tarihe karışmış ve bunların çok azı varlığını sürdürebilmiştir. Kaybolan bu mezheplerin görüşlerinin ve usüllerinin ortaya çıkarılması fıkıh tarihinin karanlık kalan dönemlerine ışık tutması açısından önem arz etmektedir. Ebu Hanife ile çağdaş olan Sevrî, zamanının beş müçtehit imamından biri olmuştur. İslâm âleminde şöhreti yayılmış, hadis ve fıkıh öğrenmek isteyenler onun etrafında toplanmaya başlamışlardır.²

Bu çalışmada Hamdun el-Kessâr (ö.271/888), Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/910) gibi önemli mutasavvıfların müntesibi olduğu³ ve hicri VII. asra kadar varlığını sürdürebilen ancak zamanla mezhebinin tabisi kalmayan Süfyan es-Sevrî'nin (ö.161/778) usûl-ü fıkhının genel özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sevrî mezhebi hicri V. yüzyıla kadar Bağdat ve çevresiyle Şam'da, hicri VII. yüzyıl sonlarına kadar Dînever, Kazvîn, Cürcân, İsfahan ve Horosan bölgesinde, özellikle Dînever ve çevresinde etkili olmuştur. Bu çerçevede Süfyan es-Sevrî'nin mezhebinin benimseneni tanımlamak üzere "Sevrî" ya da "Süfyânî" nisbeleri yaygın biçimde kullanılmıştır.⁴ Kaynaklar, Bağdat Mansûr Câmii'nde Sevrî mezhebine göre fetvâ veren son fakih olarak 404/1014 yılında vefat eden Ebû Bekir Abdül-

¹ Hayreddin Karaman, "Fıkıh", *DİA*, İstanbul:TDV Yayınları, 1996, XIII, 6,7.

² Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Şu'ayb el-Arnavud, Ali Ebû Zeyd (thk.), Beyrut:Müessesetü'r-Risâle, 1986, VII, 230; Sevsen Ferid Fellâhe, *el-İmâm Süfyânü's-Sevrî ve Arâubul-Fıkhîyye Mukâreneten bi'l- Mezâhibil-Ubrâ*, Riyad:Dâru'l-Ubeykân, 2007, s.24.

³ İbn Hallikân, Şemseddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtul-Âyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Kahire, 1299, c.2, s.227.

⁴ Özdirek-Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", *DİA*, XXXVIII, 26.

gaffâr b. Abdirrahmân ed-Dîneverî'nin ismini kaydeder.⁵

Süfyan es-Sevrî, Emevî devletinin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda 97/714 yılında Horosan'da dünyaya gelmiş, Emevî devletinin yıkılışına tanık olmuş ve ardından kurulan Abbâsi devleti içerisinde otuz yılını geçirmiştir.⁶ Sevrî, Abbâsiler döneminde Halife Mansûr'un kadılık teklifini kabul etmediğinden dolayı siyasi idarenin baskısıyla kaçak yaşamak zorunda kalmış ve bu yıllarda ekonomik durumu daha da kötüleşmiş, hatta zaman zaman günlerce aç kaldığı bile olmuştur.⁷ Bu dönemde ailesi ona çok defa yardım etmiştir.⁸ Abbasi halifesi Mansûr'un kadılık teklifini kabul etmeyen⁹ Sevrî'nin bir daha dönmemek üzere Kûfe'den ayrıldığı ve hayatının sonuna kadar sürekli yer değiştirip gizlenerek yaşadığı belirtilmektedir.¹⁰

Süfyan es-Sevrî'nin babası Sa'îd b. Mesrûk, tabî'inden olup, Ebû Hanife'nin hocalığını yapmış, çokça hadis rivayet etmiş, Kütüb-i Sitte yazarlarınca da sika bir ravi olarak kabul edilen birisidir.¹¹ İşte Süfyan es-Sevrî hadis ve fıkıh kültürünün temelini böyle bir babadan almıştır. Annesinin de ilme düşkünlüğü ve onun ilmî hayata atılması konusundaki teşvik ve telkinleri, Sevrî'nin bu yöndeki gayret ve çabası, daha küçük yaşlardan itibaren halk nezdinde itibar ve şöhret bulmasına zemin hazırlamıştır.¹² Cafer es- Sadık'a öğrencilik yapmış olan Sevrî, ehl-i beyte göstermiş olduğu saygıdan ve hocasının Cafer es-Sadık olmasından dolayı Şii olmakla itham edilmiştir.¹³

⁵ İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin, *En-Nücûmu'z-Zâbire fî Abbâri Mısır ve Kâbire* Muhammed Şeltût (nşr.), Kâhire:el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1970, IV, 238; Sâfedî, Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Ahmed el-Arnaût ve Mustafa Türki (nşr.), Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420, XIX, 16.

⁶ İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Ali Muhammed Ömer (thk.), Kahire:Mektebetü'l-Hancı, 2001, VIII, 492.

⁷ Ebu Nu'aym el-İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, Matbaatu's-Saâde, 1979, c.7, s.63.

⁸ Abdumu'id Aykul, Süfyan es-Sevrî ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 35.

⁹ İbn Hibbân, Ebû Hâtîm et-Temîmî el-Bestî, *Kitâbu's-Sikât*, Haydarâbad:Müessesetü Kitâbi's-Sekafiyye, 1980, VI, 402.

¹⁰ Heytemî, Muhammed b. Ali b. Hacer, *el-Hayrâtü'l-Hisân fî Menâkıbi Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Halil el-Meys (nşr.), Beyrut:1403, s.88, 89.

¹¹ Zehebî, *Siyer*, VI, 392.

¹² Aykul, "Süfyan es-Sevrî ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri", s.24.

¹³ İbn Nedîm, Muhammed b. İshâk, *el-Fibrîst*, Beyrut:Dâru'l-Ma'rife, 1978 c.1, s.2667;

Hac ve ilim tahsili sebebiyle pek çok defa Hicaz'a giden Sevrî, Amr b. Dinar (ö.126/744), Ebû'z-Zinad (ö.130/748), Rebîa b. Ebî Abdîrrahman (ö.137/753) ve Yahya b. Sa'îd el-Ensârî (ö.143/760) gibi tâbî'in âlimlerinden tefsîr, hadis ve fıkıh öğrenmiştir.¹⁴

Zehebî; Sevrî'nin, yüz otuz tâbî'in âlimiyle görüştüğünü ve yaklaşık altı yüz kişiden ilim öğrendiğini kaydederek, bin civarında öğrencisinin olabileceğini belirtir.¹⁵

Süfyan es-Sevrî, Abbâsî halifesi Mehdi zamanında yerinin ifşa olacağı korkusundan dolayı Bağdat'a gitmek için Basra'da, bulunduğu sırada hastalanmış ve altmış dört yaşındayken hicrî 161 yılının Şaban ayında vefat etmiştir.¹⁶

Süfyan es-Sevrî; Abdullah b. Mes'ûd'a (ö.32/652) ve Hz. Ali'ye (ö.40/661) dayanan Kûfe fıkıh geleneğinin yaşayan temsilcileri durumundaki Hammad b. Ebî Süleyman (ö.120/737), Ebû İshak es-Sebû (ö.128/746), İbn Şübrûme (ö.144/761), Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leyla'dan (ö.148/765) ilim öğrenmiştir.¹⁷ Sevrî, özellikle miras hukuku alanında el-A'meş'ten (ö.148/765) istifade etmiştir.¹⁸ Sevrî, Basra'da Eyyüb es-Sahtiyânî (ö.131/749), Abdullah b. Avn (131/748), Asım el-Ahvel (ö.142/759) ve Osman el-Bettî'den (ö.143/760); Dımeşk'te ise Evza'î'den (ö.157/774) faydalanmıştır. Hicaz bölgesinde bulunduğu sıralarda ise Mekke'de Amr b. Dinar'ın (ö.126/743) yanı sıra İbn Cüreyc'den (ö.149/766); Medine'de Abdullah b. Dinar (ö.127/744), Ebû'z-Zinâd (ö.130/747), Rebîa b. Ebî Abdîrrahman (ö.137/753) ve Yahya b. Sa'îd el-Ensârî (ö.143/760) gibi tâbî'in âlimlerinden tefsîr, hadis ve fıkıh öğrenmiştir.¹⁹

Süfyan es-Sevrî: "Fakihlerimiz İbn Şübrûme (ö.144/761) ve İbn Ebî Leylâ'dır (ö.148/765)."²⁰ diyerek fıkının dayandığı âlimlere işaret et-

Zehebî, *Siyer*, c.7, s.241.

¹⁴ Recep Özdirek-Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", *DİA*, İst:TDV Yay, 2010, XXXVIII, 23.

¹⁵ Zehebî, *Siyer*, VII, 234.

¹⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 402.

¹⁷ Özdirek-Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", *DİA*, c.38, s.23.

¹⁸ Meşhedânî, Hâşim Abdâyâsin, *Süfyanü's-Sevrî ve Eserubû fi't-Tefsîr*, Lübnan:Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2006, s.115.

¹⁹ Özdirek-Çavuşoğlu, "Süfyan es-Sevrî", *DİA*, c.38, s.23.

²⁰ Bkz. İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Münzîr er-Râzî, *Tekaddümetü Marîfeti li*

miştir. İbn Şübrüme ve İbn Ebî Leylâ'nın fıkhnı incelediğimiz zaman, bu iki fakihın hukuk metodunun Sevrî'nin hocalarından Hammâd b. Ebî Süleyman'a, Hammâd b. Ebî Süleyman'ın fıkhnın da İbrahim en-Neha'î vasıtasıyla Abdullah b. Mes'ûd'a dayandığını görmekteyiz.

1. Süfyan es-Sevrî'nin Fıkıhla İlgili Eserleri

Süfyan es-Sevrî birçok alanda eser vermiş büyük bir müellif olmasına rağmen, idareciler tarafından takip edildiği için sürekli yer değiştirmek zorunda kalmış ve tarihçilerin de belirttiği üzere eserlerinin büyük bir kısmı günümüze intikâl edememiştir.²¹ Günümüze fıkıhla ilgili olarak sadece İslâm miras hukuku alanında kaleme aldığı “el-Ferâiz” isimli eseri gelebilmiştir. Fıkıhla ilgili diğer bir eseri olan “el-Câmi’u'l-Kebîr” ise günümüze ulaşmamıştır.

Süfyan es-Sevrî'nin günümüze ulaşabilen fıkha dair tek eseri olan “el-Ferâiz”, miras hukuku ile ilgili yazılmış ilk eserlerden ve bu literatürün günümüze ulaşan en eski örneklerindedir.²² Hans Peter Raddatz, Kûfeli öğrencilerden Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn'in rivâyetine dayanan, tespit edebildiği tek nüsha durumundaki Zahirîyye kütüphanesi nüshasını neşretmiş, hakkında uzunca bir değerlendirme yapmıştır.²³ Ayrıca eser, Abdülaziz b. Abdullah el-Helîl tarafından “el-Ferâiz” adıyla yayınlanmıştır.²⁴ Teşekkül devri İslâm miras hukukuna dair önemli bir kaynak niteliği taşıyan bu eser, sadece yedi hadis rivâyeti içermekte olup büyük ölçüde İbrâhim en-Neha'î'ye dayanan Kûfe fıkıh geleneğini yansıtır.²⁵

Kitâbi'l-Cerb ve't-Ta'dil, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiye, Beyrut, 1952, s. 72; Ayrıca bkz. Şirâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, İhsan Abbas (thk.), Beyrut:Dâru'r-Râid, 1970, s.50.

²¹ Kanûzî, Sıddık b. Hasan, *Ebcedu'l-Ulûmü'l-Vesîl-Merkûmi fi Beyâni Abvâli'l-Ulûm* Abdulcebbar Zekâr (thk.), Beyrut:Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1978, I, 253; İbn Mülakkîn el-Ensârî, Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, Nureddin Serîbe (thk.), Beyrut:Dâru'l-Ma'rife, 1986, s.32.

²² Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcîmi Musannifî'l-Kütübi'l-'Arabiyye*, Beyrut:Dâru İhyâ't-Turâsî'l-'Arabî, ty, IV, 234; İbn Nedîm, *el-Fihrist*, s.314.

²³ Hans Peter Raddatz, *Frühislamisches Erbrecht nach dem Kitab el-Farâid des Süfyan at-Taurî*, (*Süfyan es-Sevrî'nin Ferâiz İsimli Kitabından Sonra Erken Dönem İslâm Miras Hukuku*), Şam:Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye, ty, Mecmua, nr.38, vr. 27b-37b, 1971, I, ss. 28-78.

²⁴ Abdullah b. Helîl, *el-Ferâiz*, Riyad:1410.

²⁵ Süfyan es-Sevrî, *el-Ferâiz*, Şam:Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye, mecmua, ty, nr.38, vr.27b-

Süfyan es-Sevrî'nin fıkhıyla ilgili bir diğer eseri ise “el-Câmi’u’l-Kebîr” dir. Bu eser Sevrî'nin daha ziyade Hz. Peygamber’in hadislerini, sahabe, tâbi’ün ve tebe’u’t-tabi’in fakihlerinin fıkhî görüşlerine yer vererek derlediği, kendi içtihat ve tercihlerini de içeren en hacimli eseridir. Eser, Kûfe’de telif edilmiştir.²⁶ Genellikle İmam Malik’in “Muvatta”sına benzetilen, Sünen ve Musannef türünün ilk örneklerinden sayılan eserin adı, İbn Hayr el-İşbilî tarafından “el-Câmi’u’l-Kebîr fi’l-Fıkh ve’l-İhtilâf” şeklinde kaydedilmiştir.²⁷ Günümüze ulaştığına dair bir bilgi bulunmayan el-Câmi’nin en meşhur ve muteber ravilerinden Muâfâ b. İmrân’ın “Kitabü’z-Zühd”ünü neşreden Amir Hasan Sabri, Beyhakî’nin Sünen’i gibi daha sonraki kaynaklarda el-Câmi’den yapılan nakillerden derlediği bir bölümü kitabın girişine eklemiştir.²⁸ Kitabın ravileri; Yezid b. Hakim, Abdullah b. el-Velid el-Adenî, İbrahim b. Halid es-San’ânî, Abdulmelik el-Ceddî ve Hüseyin b. Hafis el-İsfahânî’dir.²⁹

2. Süfyan es-Sevrî'nin Usûlünün Karakteristik Yapısı

Süfyan es-Sevrî hayatının sonuna kadar siyasi idarenin takibine maruz kaldığından dolayı sürekli gizlenerek yaşamak zorunda kalmış, bu sebeple açıktan öğrenci yetiştirme imkanı bulamamış ve mezhebin yazılı bir usûl ve fûrûu oluşmamıştır. Ayrıca Süfyan es-Sevrî'nin hükümlerini konu edinen, müstakil olarak fıkhının yer aldığı günümüze ulaşan bir eseri olmadığı gibi, onun usûlünü ihtiva eden yazılı bir eseri de yoktur. Bu nedenle Sevrî'nin ilgili görüşleri ancak fer’i meselelerde verdiği içtihatlar incelenerek tespit edilebilmektedir. Nitekim Kûfe ekolünün en önemli temsilcilerinden olan Ebû Hanîfe ve bu ekole mensup ilk dönem âlimleri için de durum aynıdır. Ebû Hanîfe ve ilk dönem Hanefî âlimlerinin usûl görüşleriyle alakalı kendilerinden her-

37b.

²⁶ İbn Nedîm, *el-Fibrîst*, s.315; Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifîn*, IV, 234.

²⁷ Bkz. İbn Hayr el-İşbilî, Ebû Bekr Muhammed, *el-Febrese*, Muhammed Fuâd Mansûr (thk.), Beyrut:Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, s.113, 114.

²⁸ Muâfâ b. İmrân, Ebû Mes’ûd b. Nufeyl, *Kitâbü’z-Zühd*, Âmir Hasan Sabri (nşr.), Beyrut, 1425, ss.48-58; Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Cevher en-Neki’ (thk.), Haydarâbad: Maârifü’n-Nizâmiyye, 1344, IX, 317.

²⁹ Zirikli, Hayrettin, *el-Âlâm Kâmusu Terâcim*, Beyrut:Dâru’l-İlmi li’l-Mülâyin, 1992, III, 104; Kehhâle, *Mu’cemü’l-Müellifîn*, IV, 234.

hangi bir eser sadır olmamıştır. Hanefî âlimlerinin verdiği fetvâlar uzun bir süre ve çok dikkatli bir şekilde incelenmiş, sonucunda da Hanefî usûlü bu şekliyle tedvîn edilmeye çalışılmıştır.

Süfyan es-Sevrî'nin de hüküm istinbâtında nasıl bir yöntem ve metod uyguladığını onun fer'î meselelerde verdiği içtihatları göz önüne alarak tespit etmek gibi bir durumla karşı karşıya olduğumuzu hemen baştan belirtmek gerekir. Bu sebeple Sevrî'nin fıkıh anlayışının ve hükümleri istinbât etmede uygulamış olduğu usûlün nelerden ibâret olduğu konusunda onun içtihatlarına bakılacaktır. Bu şekilde bir durum tespiti yaptıktan sonra, kaynakların bize ulaştırmış olduğu nakillerden hareketle onun usûl konularını tespit konusunda tam bir muvaffakiyetin de mümkün olmadığını burada belirtmek gerekir. Zira Hanefîlerin usûlleri tespit edilirken işlenen fer'î hüküm çok fazladır. Rivâyete göre Ebû Hanîfe'nin seksen üç bin meselede fetvâ verdiği söylenmiştir. Oysa Süfyan es-Sevrî'nin bize ulaşan fetvalarının sayısı bununla kıyaslanamayacak kadar sınırlıdır. Süfyan es-Sevrî'nin usûlünün genel özelliklerini, onun vermiş olduğu hükümlerden ve görüşlerinden yola çıkarak şu şekilde tespit etmek mümkündür:

2.1. Nass Merkezlilik

Süfyan es-Sevrî'nin fıkıh düşüncesinin ilk özelliğini kuşkusuz “nass merkezlilik” oluşturur. Sevrî'nin bize ulaşan fikirleri üzerinde yapılacak basit bir araştırma bile “nass” sözcüğünün onun düşünce sistemindeki en esaslı kavramı teşkil ettiğini gösterir. Kitabımızın üçüncü bölümünde “Süfyan es-Sevrî'nin Fikhî Görüşleri” ni işlerken bunun örneklerine sıkça rastlayacağımız için burada bu kadarla iktifâ etmek istiyoruz.

2.1.1. Nassların Otoritesi

Süfyan es-Sevrî'ye göre, Kitap ve Sünnet dinde mutlak otoritedir. O, nasslara aykırı davranmanın ötesinde Kur'ân'ın re'y ile tefsîr edilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır.³⁰ Nitekim kendisi de sahabe ve tâbi'ündan gelen rivayetlerle, tefsîr yapmış, re'y ile tefsîr yapmaktan kaçınmıştır.

³⁰ Ali Arşî, *İmtiyaz, Tefsîru Süfyâni's-Sevrî*, Beyrut:Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 1983, s.14.

Sevrî'nin tefsîrinin mukaddimesini ve tahkikini yapan İmtiyaz Ali Arşî bunun sebebini şöyle açıklar: “O, (Süfyan es-Sevrî) Kur’ânı kendi reyî ile tefsîr etmez, sahabe ve tabi’ün kavline göre hareket ederdi. Çünkü Hz. Peygamber’in; ‘Kur’ân’ı rey ile tefsîr eden, ateşte oturacak yerine hazırlansın³¹ ikazı, Sevrî'nin Kuran’ı kendi re’yi ile tefsîr etmekten kaçınmasına sebep olmuştur.”³²

Örneğin Sevrî Enbiyâ Sûresi’nde geçen: (لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ) (ذِكْرُكُمْ أَقْلًا تَعْقِلُونَ); “Andolsun, size öyle bir kitap indirdik ki sizin bütün şeref ve şanınız ondadır. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”³³ ayetinde geçen “ذِكْرُكُمْ” kelimesini “شرفكم” şeklinde tefsir etmiş ve Zuhruf Suresi’ndeki: (وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْئَلُونَ); “Şüphesiz bu Kur’an, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz.”³⁴ Ayette geçen “لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ” ibaresini de “شرف لك و لقومك” şeklinde tefsir ederek ayeti ayetle tefsir etmiştir.³⁵

Yine Sevrî, Ali İmran Sûresi’nde: (وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ ... (لَيْسَ لِلَّهِ سَبِيلًا ... Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...”³⁶ ayetinde geçen “مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا” (gücü yetenlerin haccetmesi) ifadesindeki hacca güç yetirmenin yol azığı ve binit imkanının bulunması şeklinde belirtmiş³⁷ ve bunu şu hadise dayanarak açıklamıştır: İbn Ömer’in rivayetine göre “Hz. Peygamber’e Ali İmran Suresi’nde geçen “مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا” (gücü yetenlerin haccetmesi ifadesindeki “güç yetirme”) nin ne olduğu sorulduğunda Hz. Peygamber: “السبيل الى الحج الزاد والراحلة”; (Hacca gücü yetmek; yol azığı ve binit imkanının bulunmasıdır.) demiştir.”³⁸ Burada da Sevrî ayetin tefsirinde Sünnet’i delil olarak kullanmıştır.

Sevrî Bakara Sûresi’ndeki: (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا ...); “Böylece, sizi

³¹ İbn Kesir, *Tefsîru Kur’ânîl-‘Azîm*, Kahire:1373, I, 5; Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Câmi’u’l-Beyân’an Te’vîli Ayîl-Kur’ân*, Mısır, 1373, I, 77.

³² Arşî, *Tefsîru Süfyanî’s-Sevrî*, s.14.

³³ Enbiyâ 21/10.

³⁴ Zuhruf 43/44.

³⁵ Bkz. Meşhedânî, Süfyanü’s- Sevrî, s.279.

³⁶ Ali İmran 3/97.

³⁷ Bkz. Meşhedânî, Süfyanü’s- Sevrî, s.368.

³⁸ Buhari, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cûfi, *Sabîb-i Bubârî*, Mustafa Dîb el-Beğâ (thk.), Matbaatü’l-Hindiye, yy., ty, “Hac”, 1; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*, İzzet Ubeyd ed-Du’âs (tlk.), Humus: Mektebetü Dâru’d-Da’ve 1385, “Hac”, 4.

orta bir ümmet yaptık...”³⁹ ayetinde geçen “أُمَّةً وَسَطًا” (orta ümmet) ifadesini “أمة عدلا” (âdil ümmet) şeklinde tefsir etmiş ve bunu sahabe-den Ebû Sa’îd el-Hudrî’ye dayandırmıştır.⁴⁰

Sevrî kıraati iyi olan kişinin mi, ilmi daha fazla olanın mı imam yapılacağı noktasında sahabeden Abdullah b. Mes’ûd’dan rivayet edilen “kıraati daha güzel olan kişinin imamlığa daha layık olacağı”⁴¹ yönündeki hadisi esas alarak bu yönde hüküm vermiştir.⁴²

Süfyan es-Sevrî, zeytinden öşür (1/10) verilmesi gerektiği görüşünü⁴³ En’am Sûresi 141. ayete dayanarak vermiştir.⁴⁴ Altın veya gümüşten yapılmış olan süs eşyasının da zekâtının verilmesi gerektiği görüşünü de Sevrî Tevbe Sûresi 34. ayete⁴⁵ göre vermiştir.⁴⁶

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Sevrî’nin gerek tefsirinde gerekse de fikhî hükümlerinde nassların otoritesi açıkça görülmektedir. Sevrî’nin ileride göreceğimiz “nassların lafzına bağlı kalmama” özelliği nasstan uzaklaşma şekline değil; Sevrî’nin nasstan, özellikle de toplumun bütününe ilgilendiren konularda gâî bir yorum yapma özelliğine dayanmaktadır.

2.1.2. Nassların Akla Uygunluğu

Şatıbî’nin tespitine göre Süfyan es-Sevrî, sarih aklın daima sahih nakle uygun düştüğünü ve ona aykırı olmadığını belirtmiştir. Bazı du-

³⁹ Bakara 2/143.

⁴⁰ Bkz. Meşhedânî, Süfyânü’s- Sevrî, s.373.

⁴¹ Müslim, Ebû Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *es-Sabih*, Muhammed Fuad Abdülbâkî (thk.), Beyrut:Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, ty. “Mesâcid”, 53; İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, Muhammed Fuad Abdülbâkî (thk.), Dâru İhyâi’t-Turâsîl ‘Arabî, 1975, “İkâme”, 46; Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdirrahman, *el-Müctebâ min es-Sünen*, Celaleddin Suyûtî (şrh.), Beyrut:Dâru İhyâi’t-Turâsîl-‘Arabî, ty, “İmâmet”, 3.

⁴² İbn Kudâme, Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni fî Fikhil İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut:Dâru’l-Kitâbîl-‘Arabî, 1403, II, 18.

⁴³ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 553.

⁴⁴ Söz konusu ayet şöyledir: “O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri)birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyveverince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşrünü) verin...” Bkz. En’am 6/141.

⁴⁵ Söz konusu ayet şöyledir: “Ey iman edenler! Habamlardan ve rabiplerden birçoğu, insanların mallarını baksız yollarla yiyorlar ve Allah’ın yolundan alıkoymuyorlar. Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda barcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.” Bkz. Tevbe 9/34.

⁴⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 606.

rumlarda insanların akılları Hz. Peygamber'in getirdiği hükümlerin ayrıntılarını bilmekten aciz kalabilir. Hz. Peygamber insanlara onların bilmekten aciz kalıp şaşırdukları birtakım hükümler getirebilirse de onların akıllarıyla batıl olduğuna hükmedecekleri hükümler getirmez. Sarih (sağlam) aklın güzel gördüğü dinde de güzeldir. Aklın çirkin ve hoş görmediği şeyler dinde de çirkindir ve hoş görülmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber de insanları hakka uymaya ve sağlam akla tâbî olmaya çağırmıştır.⁴⁷

2.1.3. Nassları Selefîm Anladığı Şekilde Yorumlamak

Süfyan es-Sevrî, nassların öncelikle sahabe ve tâbî'ünden gelen rivâyetlere göre anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada, nassları sahabe ve tâbî'ün sözleriyle beraber onların anladığı şekli ile anlamak ve yorumlamak Sevrî'nin fıkıh düşüncesinin temelini oluşturur.⁴⁸

Süfyan es-Sevrî'nin tefsîrine baktığımızda, rivâyet yönünün ağırlıkta olduğunu, kendi düşünce ve dirayetiyle Kur'an'ı tefsîr etmekten de özellikle kaçındığını görürüz. Sevrî nassları öncelikle sahabe ve tabiünden gelen nakiller doğrultusunda okumuş, bir konu hakkında sahabe ve tabi'ünden gelen herhangi bir görüş bulunmadığında ancak o zaman dinin genel prensiplerinden hareket ederek re'yiyle hükümler vermiştir.⁴⁹

2.1.4. Nassın Delaletini Kıyasla Öncelemek

Nâssın delaleti/delaletü'n-nas; sözün, inceleme ve içtihadta bulunmaya ihtiyaç duyulmaksızın ve sırf dil unsuruna dayanarak anlaşılabilen illetteki müştereklik sebebiyle, nassta belirtilmeyen durum hakkında da sabit olduğunu göstermesidir. Yani, hükmü bildirilen/mansûsun aleyh durumun hükmü, hükmü bildirilmeyen/meskûtun 'anh durum hakkında da, nassın delaleti yoluyla sabit olur.⁵⁰

Örneğin Süfyan es-Sevrî'ye göre oruçlu iken unutarak, yiyen, içen kişinin orucu bozulmaz ve kazası da gerekmez.⁵¹ Sevrî, bu hükme ilgili

⁴⁷ Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-İ'tisâm*, Beyrut:1411, I, 68.

⁴⁸ Ali Arşî, *Tefsîru Süfyanî's-Sevrî*, s.14.

⁴⁹ İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI, 367.

⁵⁰ Zekiyyüddin Şa'bân, *Usûlü'l-Fıkıh, İslâm Hukuk İlminin Esasları*, İbrâhim Kâfi Dönmez (çev.), Ankara:TDV Yay, 2008, s.399.

⁵¹ Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerbu's-Sümme*, Beyrut:el-Mektebü'l-İslami, 1390, VI, 292;

nassın⁵² (Sünnet'in) ibâresi yoluyla ulaşmıştır. Bununla birlikte Sevrî'ye göre Ramazan'da eşyle unutarak cinsel ilişkiye giren kişinin de orucu bozulmaz.⁵³ İşte burada Sevrî bu son hükme yeme-içme hükmüne kıyasla değil, kıyasa/genel kurala aykırı olarak gelen ilgili hadisin delâleti yoluyla ulaşmıştır. Ona göre hadisin lafzı unutarak yeme-içmeyi kapsıyorsa da delâleten unutarak cinsel ilişkiyi de kapsıyor olmalıdır. Burada kıyası terk etmesinin sebebi, nassın kıyasa aykırı olarak gelmesinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla bu durumda ona göre kıyasın işletilmesi uygun değildir.

2.1.5. Nassın Lafzına Birebir Bağlı Kalmamak

Süfyan es-Sevrî'nin hükümlerde nassların lafızlarına bire bir bağlı kalarak lafzî bir yaklaşım tarzı sergilemek yerine daha esnek ve illet merkezli bir anlayışla meselelere yaklaştığını görüyoruz. Örneğin; alım-satım akdinde icab ve kabulün kesinleşmesinin keyfiyetine yönelik: "Taraflar ayrılmadıkça muhayyerlik (alış-veristen vazgeçme) hakkına sahiptirler."⁵⁴ şeklinde Hz. Peygamber'den nakledilen hadisin manası üzerinde fakihlerin farklı yaklaşımları vardır.

Şâfiî, ilgili hadisin lafzî anlamına bağlı kalarak, buradaki ayrılmanın bedensel/fiziki ayrılma olduğunu, bir mal/ayn, nakit/sarf veya başka herhangi bir şey üzerinde alışveriş yapan tarafların her birinin bedensel olarak birbirlerinden ayrılmalarına kadar akdi feshetme yetkisine sahip olduklarını söylemektedir. Dolayısıyla taraflar ya muhayyerlik şartı ile ya da alışverişten sonra birbirlerinden ayrılmakla akdi gerçekleştirmiş olurlar. Kısacası ona göre alış-veriş ya ayrılma ya da muhayyerlikle gerçekleşir.⁵⁵

M. Zahid el-Kevserî ise, aralarında Süfyan es-Sevrî'nin de bulunduğu cumhur ulemanın (Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İbrahim en-Neha'î, Râbiatu'r-Rey) buradaki ayrılmanın bedenen değil, sözlerle olması

İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 116, 121.

⁵² Buhari, "Savm", 26; Müslim, "Siyâm", 33.

⁵³ Abdülaziz el-Buhârî, Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-Esrar 'an Usûli Fabrî'l-İslam el-Pezdevi*, (Birlikte; *Usûlu'l-Pezdevi*, Ebû'l-Hasan Fahrü'l-islam Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevi), Beyrut:Dârü'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1997, II, 36.

⁵⁴ Buhârî, "Büyü", 44; Müslim, "Büyü", 10.

⁵⁵ Müzenî, Ebû İbrahim İsmail b. Yahyâ, *Mubtasaru'l-Müzenî*, Mahmud Matarcî (thk.), (Ümm'le birlikte), Beyrut:Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993, IX, 84, 85.

gerektiği görüşünde olduklarını belirtmektedir.⁵⁶ Şu halde alıcı ile satıcının her birinin rızalarını gösteren ifadeleri birbirleri hakkındaki tasarruflarının helal olmasını sağlar. Oysa bunun bedensel ayrılmaya bağlanması, bu ayetin hükmüne açıkça aykırıdır. Şayet hadis sözle ayrılmaya hamledilse, taraflardan biri kabul etmediği müddetçe dönme (rücû') hakkı vardır. Dolayısıyla alıcı ve satıcının her ikisi de alış-verisi bitirmedikçe gerçekten pazarlık üzredir ve akid sözle tamam oluncaya kadar düşünme hakları söz konusudur. Buna göre bu hadisi sözle ayrılma şeklinde yorumlamak ayetin muradına daha uygundur.

Şu halde aralarında Süfyan es-Sevrî'nin de bulunduğu cumhûr ulemanın; hadisi yalnız dil açısından değerlendirmeyip, dinin temel ilkeleri doğrultusunda yorumlayarak ve bu hususun uygulamada nasıl cereyan ettiğine de bakarak nass ile olgu arasında uyumlu bir ilişki kuran anlayış sergilediklerini görüyoruz. Ayrıca Sevrî'nin bu içtihadında nass ile akıl arasında denge gözeterek görüş bildirdiğini müşahade ediyoruz.

2.1.6. Nassları Ta'vil Etmek

Süfyan es-Sevrî'nin nassların illetlerini tespit etme noktasında lafızcı bir yaklaşım tarzından ziyade gâî bir anlayışa sahip olduğunu görüyoruz. Şöyle ki; İslâm fıkhında, altın ve gümüşten her biri için takdir edilen nisaba ulaştıklarında, bunların zekâtının verilmesinde bir problem yoktur. Ancak nisabı tamamlamakta “altın ve gümüşün birbirlerine ilave edilip edilemeyeceği” meselesinde ihtilaf edilmiştir.

Lafızların zâhirine ağırlık veren Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve Zâhirîlere göre nisabı tamamlamakta altın ve gümüş birbirine ilave edilemez. Bunların nisabı ayrı ayrı hesaplanır ve nisaba ulaştıklarında da zekât gerekir. Dolayısıyla onlara göre her malın zekâtı kendi cinsi ile hesaplanır ve başka bir malla birleştirilerek zekâtı hesaplanamaz. Şâfiî, Hz. Peygamber'in: “Beş ukryyeden daha az gümüşte zekât yoktur.”⁵⁷ şeklindeki hadisine dayanarak aynı cinsten olmayan koyun ve sığırın nisapta birbirine ilave edilememesi gibi, aynı cins olmayan altın ve gümüşün de birbirine ilave edilemeyeceği görüşünü savunmakta-

⁵⁶ Kevserî, Muhammed Zâhid, *en-Nuketü't-Târîfe*, Kâhire:Matbaatu'l-Envâr, 1365, s.70.

⁵⁷ Buhârî, “Zekât”, 4; Müslim, “Zekât”, 2; Tirmizî, “Zekât”, 7.

dır.⁵⁸ Dolayısıyla o, bu hadisten her bir malın nisabının ayrı olduğu yorumunu çıkarmakta, altın ve gümüşün aynı cins olmadığını söylemektedir. Aralarında Süfyan es-Sevrî'nin de bulunduğu⁵⁹ Şâfiilerin dışındaki cumhûra göre ise, altın ve gümüşten her biri nisabı tamamlamakta diğerine ilave edilebilir ve ikisinin toplamı nisaba ulaştığında bunlara zekât düşer.⁶⁰ Esasen bu meselede tartışma altın ve gümüşün aynı cins ve vasfa sahip olup olmadıklarının tespiti yani illet noktasında odaklanmaktadır. Nitekim altın ve gümüşün nisapta birbirlerine ilavesini caiz görenlere göre, bu iki maddedeki illet; para, sermaye olmaları ve itlaf edilen malların kıymetinin onlara göre belirlenmesidir. Altın ve gümüşün nisapta birbirlerine ilave edilemeyeceğini söyleyenlere göre ise bu, onlarda bulunan ortak vasıftan dolayı değil, bu iki maddeye mahsus bir hüküm olması sebebiyledir ve bu nedenle her birinin nisap miktarı ayrıdır. Görüldüğü üzere bu hususta biri, illeti tesbit edip bunu dikkate alan, diğeri de illeti dikkate almayıp, sırf hadislerde bunların ayrı varid olmasına dayanarak lafzî bir tutum sergileyen iki türlü yaklaşım vardır.

Ta'lıl konusunda Süfyan es-Sevrî'den açıklama yok ise de aynı kanâati taşıyan Hanefilere göre, altın ve gümüş yaratılış icabı (asl-ı hilkati) ve kıymet (semeniyet) bakımından ticaret için kullanılmasında aralarında ortaklık bulunan iki maldan ibarettir. Bu nedenle bu ikisi zekât hususunda tek bir cins gibidir. Ayrıca her ikisinin de zekâtının kırkta bir oranında verilmektedir.⁶¹

Sonuç olarak; aralarında Süfyan es-Sevrî'nin de bulunduğu altın ve gümüşün zekât nisabını tamamlamada birbirlerine ilavesini caiz görenlerin illet ve maksattan hareketle gâî bir yaklaşımla meseleyi değerlendirdikleri; bu konuda İmam Şâfi ve onun gibi düşünenlerin ise nass

⁵⁸ Şirâzi, *el-Mübezzeb fî Fıkhl'l-İmâmiş-Şâfi*, Beyrut:Dâru'l-Fikr, ty. I, 157; Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhl Ansiklopedisi*, Ahmed Efe vd. (çev.), İstanbul:Feza Yay, 1990, III, 273.

⁵⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, II, 598.

⁶⁰ Ahmet Nâim-Kamil Miras, *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara:DİB Yay, 1978, V, 66.

⁶¹ Kâsânî, Ala'uddin Ebîbekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertibiş-Şerâ'i*, Beyrut:Dâru'l-Kitâbi'l- Arabî, 1982, II, 19. Kâsânî, sahâbeden beri bunların zekâtını çıkarmada birbirlerine ilâve edildikleri şeklinde sünnetin/uygulamanın süregeldiğine dâir Bukeyr b. Abdillâh'ın naklettiği Hz. Osman'ın sözüne de yer vermektedir. Bkz. A.mlf, *Bedâi'u's-Sanâi*, II, 19.

öyle geldiği için nassın lafzî anlamından yola çıkarak lafzın zâhiri ile hüküm verdikleri ve bu hususta herhangi bir maksat ve düşünceleri nazar-ı itibara almadıkları anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnek ise, “muhayyerlik hakkının kullanılması” ile ilgilidir. İslâm fıkıhında, alış-veriş işlemlerinde müşterinin muhayyerlik hakkını kullanabileceği kabul edilmiş; ancak bunun süresi hususunda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Ebû Hanîfe ve İmam Şâfi gibi imamlar bunu üç güne sınırlandırırken; Süfyan es-Sevrî'nin de aralarında bulunduğu çoğunluğu teşkil eden diğer âlimler böyle bir sınırlandırmaya gitmemişler ve akdin konusuna göre değişen, daha esnek bir yorumda bulunmuşlardır. Şâfi bu kanâatine Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği: “Müşteri satın aldığı, sütü bekletilmiş sağlam hayvan hakkında üç gün muhayyerdir. Hayvanı iade edecek olursa beraberinde bir sa' miktarında yiyecek verir.”⁶² şeklindeki musarrât hadisine ve “Hz. Peygamber'in, Hibban b. Munkız'a alım satımda üç günlük muhayyerlik süresi istemeyi tavsiye etmesine”⁶³ dayanarak varmaktadır.⁶⁴ Burada dikkat çeken husus, Şâfi'nin bu hükme genel kapsamlı olmayan bir kaç rivâyetten ve bunların lafzî anlamından hareketle varmış olmasıdır. Oysa Süfyan es-Sevrî, bu hadislerin lafzına dayanarak muhayyerlik süresini üç güne sınırlamamakta, muhayyerlik için belli bir sürenin olmadığını, bunun ihtiyaca göre değişebileceğini yani mutlak olarak muhayyerlik şartının cevazını kabul etmektedir.⁶⁵

Malik, Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve Ahmed b. Hanbel de,

⁶² Bkz. Müslim, “Büyü”, 25. Ebu Davud ve Müslim'in başka bir rivayetinde bu hadis şu şekilde de geçmektedir: “*Develerin ve koyunların memelerinde sütü biriktirerek olduğundan fazla verimli göstermeye çalışmayın. Biri bu durumda bir hayvanı satın almışsa ve sütünü sağmışsa iki şeyden birini seçmekte serbesttir: Ya bu hâliyle razı olursa hayvanı kendisinde tutar/sözleşme olduğu gibi kalır ya da razı olmazsa hayvanı iade eder ve ayrıca bir sa' hurma verir.*” Bkz. Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (thk.), *Sünen-i Ebî Dâvud*, Beyrut:Mektebetü'l-'Asriyye, ty, “Büyü”, 46; Müslim, “Büyü”, 28.

⁶³ Hz. Peygamber'in Hibban b. Munkız'a söylediği söz şöyledir: “*Alışveriş yaptığında; aldatmaca yok, benim için üç gün süreyle muhayyerlik hakkı vardır, de.*” Bkz. Buhârî, “Büyü”, 48; Müslim, “Büyü”, 48; Ebû Dâvud, “Büyü”, 66.

⁶⁴ Muammer Bayraktutar, İmam Şâfi'de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumu, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı, 2006, s.232, 233.

⁶⁵ Karâfi, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs, *el-Furûk ev Envârü'l-Burûk fi Envâr'il-Furûk*, Halil Mensûr (thk.), Beyrut:Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418, III, 451, 453.

muhayyerlik süresini sınırlandırmamışlardır.⁶⁶ Ebû Hanife de hadisi delil kabul etmekte ancak üç gün geçince akdi fasid kabul etmekte Şâfiî ise batıl kabul etmektedir.⁶⁷ Kasani'ye göre, muhayyerliğin üç gün olması hakkında varid olan nass, düşünme ve tecrübe ederek aldanmayı ortadan kaldırmaya yönelik bir ihtiyaçla ma'luldür. Bu ise üçle yetinmeyi gerektirmez.⁶⁸

Şâfiî, burada tamamen nassa bağlı kalarak mutlak ve sıkı bir yorumda bulunurken, Süfyan es-Sevrî'nin de aralarında bulunduğu çoğunluğu teşkil eden diğer fukaha, bu meselede nassın lafzına bağlı kalma zorunluluğu hissetmemişler ve insanların farklı ihtiyaçlarını da dikkate alan illete dayalı daha esnek yorumlar yapmışlardır. Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi Sevrî'nin burada nassın lafzına bağlı kalmayarak esercilerden daha ziyade re'ycilerin özelliğini kullandığını görmekteyiz.

Yine Süfyan es-Sevrî'ye göre ribânın illeti, mübadele edilecek mallar arasında cins ve ölçü-tartı birliğinin bulunmasıdır.⁶⁹ Buna göre, altın ve gümüşün illeti, tartılan cins olmalarıdır. Mübadele edilecek iki malın hem cinsleri, hem de ölçü-tartı sınıfları aynı ise, peşin olarak ve eşit miktarlarda değiştirilmelidirler. Aksi takdirde faiz gerçekleşmiş olur. Ölçülen cinslerde ise ribâ illeti; buğday, arpa, hurma ve üzümde meydana gelir.⁷⁰ Aynı cins oldukları için altın ile altının veya buğday ile buğdayın eşit miktarda bile olsa veresiye değişimi caiz olmadığı gibi aynı gruba dâhil buğday ile arpa veya altın ile gümüş veresiye mübadele edilmez. Buna karşılık buğdayın veresiye olarak altın, gümüş karşılığı değişimi caizdir.⁷¹ Görüldüğü üzere Sevrî'nin faizin illeti noktasındaki bu görüşü Hanefilerle paralellik arz etmektedir.⁷²

2.1.7. Nasslar Arasındaki Teâruz Görüntüsünü Gidermek

Fakihler, hayvanın hayvanla takas edilmesinde “nesie ribâsı” cere-

⁶⁶ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-Sanâi*, V, 174.

⁶⁷ Bkz. Merginânî, Burhânuddîn Ebi'l-Hasen Ali b. Ebibekr el-Ferganî, *el-Hidâye Şerbu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Beyrut: Dâru'l-Erkam, ty, III, 29.

⁶⁸ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-Sanâi*, V, 174.

⁶⁹ Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbar, *Kavâti'u'l-Edille fî'l-Usûl*, Muhammed Hasen İsmâil (thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418, II, 228.

⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IV, 125.

⁷¹ Fellâhe, *Süfyânî's-Sevrî*, s. 439.

⁷² Hanefilerin faizin illeti ile ilgili görüşleri için bkz. el-Merginânî, *el-Hidâye*, III, 61-66.

yan edip etmediği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Süfyan es-Sevrî ve Hanefiler hayvanın hayvanla takasında gecikme faizi (nesîe ribası) cereyan edeceğini söylemişlerdir.⁷³ Dolayısıyla onlara göre, bir koyunun iki koyun karşılığında veresiye olarak satılması caiz değildir. Bu konudaki delilleri; Hz. Peygamber'in hayvanın hayvan mukabilinde veresiye olarak satılmasını yasakladığı "Semüre hadisi"dir.⁷⁴

İmam Şâfiî ise, takas şeklinde olan hayvan alım-satımında faiz cereyan etmediği görüşündedir. Ona göre hayvanların kendi cinsleriyle arada fazlalık bulunmak sûretiyle takas şeklinde veresiye satılmasında bir beis yoktur.⁷⁵ Bu konuda Şâfiî'nin delili, Hz. Peygamber'in Ebû Râfi'den nakledilen şu uygulamasıdır: "Hz. Peygamber bir adamdan ödünç olarak küçük bir deve almış, geri ödemeyi ise yedi yaşında yetişkin bir deve ile yapmıştır."⁷⁶

Süfyan es-Sevrî ve Hanefiler "Semüre hadisi"nin "er-Râfi hadisi"ni neshettiğini dolayısıyla "Semüre hadisi"nin tercih edilmesi gerektiğini söyleyerek teârüz görüntüsünü nesh ile çözmüşlerdir.⁷⁷

Buna karşılık İmam Şâfiî, hayvanın (dengi olmayan) hayvan karşılığında veresiye olarak satılmasının caiz olduğunu ifade eden "er-Râfi hadisi" ile "Semüre hadisi"nin arasını cem etmenin mümkün olduğunu düşünmektedir. Şâfiî'ye göre: "Hz. Peygamber hayvanın hayvan karşılığında veresiye olarak satılmasını yasakladı."⁷⁸ şeklindeki "Semüre hadisi"nde geçen nesîe/veresiye kelimesi, iki tarafında veresiye satmasına

⁷³ Beyânüni, Muhammed Ebu'l-Feth, *Mezheb Meselesi ve Fıkıhî İhtilaflar*, Ebübekir Sifil (çev.), İstanbul: Ravza Yay, 2012, s.72.

⁷⁴ Semüre hadisi şöyledir: "Semüre b. Cündeb anlatıyor: Hz. Peygamber hayvanın hayvanla veresiye satımını yasaklamıştır." Bkz. Ebû Dâvûd, "Büyü", 15; Nesâî, "Büyü", 65; İbn Mâce, "Ticârât", 56.

⁷⁵ Beyânüni, *Mezheb Meselesi ve Fıkıhî İhtilaflar*, s.73.

⁷⁶ Şâfiî'nin delil aldığı bu rivayette Ebû Râfi şöyle anlatıyor: "Rasûlullah genç bir deve borç almıştı. Kendisine, sadaka develeri geldiğinde bana, alacaklı adama genç devesini ödememi emretti. Ben Hz. Peygamber'e: 'Develer arasında altı yaşını doldurmuş güzel bir deveden başkasını bulamadım.' dediğimde Hz. Peygamber: 'Adama onu ver, şüphesiz insanların en hayırlısı borcunu en iyi şekilde ödeyendir.'" buyurdu. Bkz. Mâlik b. Enes, Ebû Âmir b. Amr el-Asbahi el-Medenî, *el-Muvatta'*, Beşar Avvâd Ma'rûf ve Muhammed Ahmed Halil (thk.), Müessesetü'r-Risâle, 1993, "Büyü", 42; Müslim, "Müsâkât", 22; Tirmizi, "Büyü", 73; İbn Mâce, "Ticârât", 62.

⁷⁷ Beyânüni, *Mezheb Meselesi ve Fıkıhî İhtilaflar*, s.73.

⁷⁸ Ebû Dâvûd, "Büyü", 15; Nesâî, "Büyü", 65.

hamledilir.⁷⁹ Bu durumda o alış-veriş, borcun borçla satımı kabilinden olur ki bunun haram olduğu konusunda ittifak vardır. Ancak yukarıdaki uygulamada borçla satım yapılmamaktadır. Bir tarafın borcu olup, diğer taraf akid esnasında sorumluluğunu yerine getirmektedir. Bu nedenle bu akit caizdir.⁸⁰

2.2. Kolaylaştırma

Sevrî, bir olayın hükmünü öncelikli olarak, nasslardan araştırır, bulamadığında Şârî'in maksadı doğrultusunda kendi görüşüyle amel ederdi. Maslahata göre fetva verirken ve iki hüküm arasında tereddüt ettiğinde, nass bulunmayan konuda insanlar için kolay olan hükmü tercih etmesi onun usûl anlayışının özelliklerindedir.⁸¹ Sevrî'ye göre ayet ve hadislerde bu tür uygulamayı teşvik eden ifadeler mevcuttur. Mesela Bakara Süresi'nde şöyle buyrulur: (يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ): "Allah, sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez."⁸² Hz. Peygamber de: (إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ وَلَنْ يَشَادَ الدِّينَ إِلَّا غَلْبَةً فَسَدِّدُوا وَقَارِبُوا وَأَبْشِرُوا) "Bu din kolaylıktır. Kim bu dini zorlaştırırsa bu din ona galip gelir. O halde orta yolu tutun, insanları yakınlaştırın ve müjdeleyin."⁸³ demiştir.

Sevrî'ye göre hükümlerdeki kolaylaştırma, Şârî'in maksadının dışına çıkmadan yapılmalıdır. Ebû Usâme, Süfyan es-Sevrî'den şunu duyduğunu söyler: "Bize göre ilim güvenilir (sika) kişilerden alınan ruhsatlardır. Zorlaştırmaya gelince, zaten herkes onu yapar."⁸⁴

Bu sözlerden de anlıyoruz ki Sevrî, insanlara din konusunda zorluk çıkarılmamasına dikkat çekmekte ve kolaylaştırma ilkesinin dinin önemli unsurlarından biri olduğunu ifade etmektedir.

2.2.1. Ruhsat Hükümlere Tâbi Olma

Ruhsat, kulların özürlerine binâen kendilerine bir kolaylık ve müsaade olmak üzere kullanılan meşrûyollardır.⁸⁵ Sevrî'ye göre, ruhsata

⁷⁹ Beyânünî, *Mezheb Meselesi ve Fıkhi İbtılaflar*, s.74.

⁸⁰ Beyânünî, *Mezheb Meselesi ve Fıkhi İbtılaflar*, s.74.

⁸¹ Kal'acı, Muhammed Revvas, *Mevsû'atu Fıkhi Süfyânî's-Sevrî*, Beyrut:Dârü'n-Nefâis, 1990, s.56.

⁸² Bakara 2/185.

⁸³ Buhârî, "İman", 29; Nesâî, "İman", 28.

⁸⁴ İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI, 367.

⁸⁵ Bkz. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul:Ensar Neşriyat, 2005, s.483.

göre amel etmek, azîmete⁸⁶ göre amel etmekten daha faziletlidir. Çünkü ruhsat Allah'ın kullarına bahşettiği bir ikramdır ve bu ikramın kabul edilmesi gerekir.⁸⁷ Sevrî, bununla ilgili olarak Şu'ayb b. Harb'e: "Mestler üzerine meshi, yıkamaktan daha faziletli görmedikçe, yazdıkların sana bir fayda sağlamaz."⁸⁸ demiştir.

Seferî iken "namazların kısaltılması" konusunda; "Eğer kâfirlerin size fitne vermesinden korkarsanız, yeryüzünde sefere çıktığınız zaman namazları kısaltarak kılmanızda bir sakınca yoktur."⁸⁹ ayetinde kısaltmanın korku şartına bağlanması, Sevrî'ye göre o günkü olayı tespit etmek içindir. Hz. Peygamber'in çoğu yolculukları korkudan uzak değildi. Sahabeden Ya'lâ b. Ümeyye, Hz. Ömer'e şöyle demiştir: "Biz neden namazları kısaltarak kılıyoruz? Halbuki güven içindeyiz. Hz. Ömer de buna cevap olmak üzere şöyle buyurdu: 'Ben de aynı durumu Hz. Peygamber'e sormuştum; şöyle buyurmuştu: Bu, Allah'ın size verdiği bir bağıştır, Allah'ın sadakasını kabul edin."⁹⁰ Bundan dolayı yolcu olan kişinin namazlarını kısaltarak kılması Sevrî'ye göre daha faziletlidir. Çünkü yolcu iken namazların kısaltılması ona göre ruhsat değil, azîmettir.⁹¹ Yolcu olan kişi için ayette oruç tutmama ruhsatı bulunmakla birlikte⁹² fakihler yolcunun oruç tutmasının ya da bu ruhsatı kullanmasının/oruç tutmamasının faziletli olup olmadığını tartışmışlardır.⁹³ Bu konuda genel düşüncesinden farklı olarak Süfyan es-Sevrî, oruç tutmama ruhsatının değilde, yolcu olan kişinin oruç tutmasının

⁸⁶ Azîmet, lugatte, bir şeye kesin karar vermek, niyet etmek demektir. Istılahta ise, mükelleflerin özür ve daha sonra meydana gelen durumları göz önünde bulundurulmaksızın, hepsi için bağlayıcı olan ve ilk olarak konulan hükümlerdir. Başka bir ifâde ile umûmî bir kâide olarak bir şeyin yapılması ve terk edilmesi yolunda konan hükümlerdir. Azîmet, ilk olarak meşrû kılınan ve yapılması ârizi sebeplere dayanmayan hükümler olduğundan, asıl ve genel olan hükümdür; herkesi ilgilendirir ve tabii hallerinde mükelleflerin hepsi buna uymak zorundadır. Azîmet, teklîfî hükümlerden olup; farz, vacip, mendub, haram, mekruh çeşitleri bulunmaktadır. Meselâ; namaz, oruç, zekat ve diğer vecibeler, domuz ve ölü eti yememe, kumar oynamama ve zinanın yasaklanması birer azîmet hükümdür. Bkz. Mustafa Baktır, "Azîmet", *DİA*, İstanbul:TDV Yay, 2002, IV, 330.

⁸⁷ Kal'acî, *es-Sevrî*, s.415.

⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 281

⁸⁹ Nisâ 4/101.

⁹⁰ Müslim, "Misâfir", 4; Tirmizi, "Tahâret", 4, 20; Nesâî, "Taksîr", 1.

⁹¹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, II, 108.

⁹² Bkz. Bakara 2/184.

⁹³ Bu görüş ayrılıkları için bkz. Ala'addîn el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, II, 465, 466.

daha faziletli olduğunu düşünmektedir ve bu konuda; (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ) (فَلْيَصُمْهُ): “Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin.”⁹⁴ ayetini delil olarak ileri sürmektedir.⁹⁵

Biraz önce de değindiğimiz gibi Sevrî'nin şu sözü dinde, fıkhıta tanınan ruhsatlara bakışını sarih bir şekilde belirtmektedir: “Bize göre ilim güvenilir/sika kişilerden alınan ruhsatlardır. Zorlaştırmaya gelince, onu zaten herkes yapar.”⁹⁶

2.2.2. Şer'i Hilelerin Meşrûluğu

Hile-i şer'iyyenin⁹⁷ meşrû görülmesinin temellerinden biri Sâd Sûresi'nin 44. ayetidir. Bu ayet, bir kabahati sebebiyle hanımına yüz sopa vurmak üzere yemin ettiğinde bundan kurtulması için Hz. Eyyub'a gösterilen çareyi bildirmektedir. Buna göre Hz. Eyyub'a, hanımına üzerinde yüz filiz bulunan bir dal ile vurması halinde yeminini yerine getirmiş olacağı bildirilmiştir.⁹⁸ “Eyyub ruhsatı” da denilen bu durumda, sözünde durmanın, aksi takdirde bedeline razı olmanın ehemmiyeti vurgulanmaktadır. Sa'id b. Sa'd'dan rivâyet edilen bir hadise göre, zina suçu işlediği sabit olan hasta bir kimse için, Hz. Peygamber, üzerinde yüz filiz bulunan bir dal ile vurulmasına hükmetmiştir.⁹⁹ Böylece bir sefer vurmakla yüz sopa vurulmuş ve had cezası yerine getirilmiş olmaktadır.

Ebû Hanîfe zamanında iki kardeş iki kızkardeş ile nikâhlanmış ve onlardan her biri, bilmeyerek diğeriyle zifafa girmişti. Sabah durumun farkına varıldı. Normal şartlarda her bir gelinin iddet beklemesi ve sonra gerçek kocalarıyla zifafa girmeleri gerekiyordu. Nitekim orada bulunan Süfyan es-Sevrî bu fetvayı vermiştir. Ancak bu durum hem

⁹⁴ Bakara 2/185.

⁹⁵ Ala'addîn el-Buhârî, *Keşful-Esrâr*, II, 465.

⁹⁶ İsfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI, 367.

⁹⁷ Hile-i şer'iyye; İslâm Hukuku'nun hükümlerine uymakta bir engel ile karşılaşıldığında, ihtiyatlı davranmak için yine hukukun göstermiş olduğu başka bir yoldan gitmek demektir. Bir de hile- i bâtila vardır ki hukukî hükümleri kurnazca kullanarak, başkasının hakkını iptâl etmek, geçersiz kılmak, öte yandan hükûkun emrini yapmamak veya yasakladığını irtikâb etmeye denir ki bugünkü mânâda “kânuna karşı hile”ye tekâbul eder. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Buğrâ Ekinci, “Eski Hukukumuzda Hile-i Şer'iyyeye Dâir”, *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2006, 10/1-2, ss.3-16.

⁹⁸ Bkz: Sâ'd 37/44.

⁹⁹ İbn Mâce, “Hudûd”, 18.

iddet için uzun bir müddet beklenmesine, hem de aile içinde sevimsiz bir durumun doğmasına sebebiyet verecekti. Çünkü eşlerden her biri, diğer eşin, vaktiyle kendi kardeşiyle zifafa girmiş olmasını kolay kolay hatırından çıkaramayacaktı. Nikâhta bulunan Ebû Hanîfe, evlenenlerin her birine, zifafa girdikleri kimseyi beğenip beğenmediğini sordu ve müsbet cevap alınca, erkeklere kendi hanımlarını boşamalarını ve zifafa girdikleri kızları nikahlamalarını tavsiye etti. Böylece gelinler iddet beklemeksizin evlenebilecek; hem de korkulan sevimsiz durum doğmamış olacaktı. Daha sonra Süfyan es-Sevrî de, bu fetvayı tasvip etmiştir.¹⁰⁰

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi Süfyan es-Sevrî, Ebû Hanîfe gibi ihtiyaç halinde hîle-i şer'iyye ile amel edilebileceği görüşünü benimseyerek re'ycilerin karakteristik özelliğini kullanmıştır.

2.2.3. Fıkî İhtilafların Kolaylık Olarak Görülmesi

Fakihlerin bazı olayların hükümleri hususunda ihtilaf etmeleri, hem nassların sübût ve delaletindeki yapısından hem de nassları anlama konumunda bulunan müçtehitlerin akıl ve anlayış farklılığından ileri gelen ve kaçınılması mümkün olmayan tabii bir durumdur. Süfyan es-Sevrî bu konu hakkında: "Fukahanın ihtilaf ettiği konularda kardeşlerimi, o görüşlerden herhangi birisini almaktan sakındırmam."¹⁰¹ diyerek fukahanın ihtilaf ettiği konularda aynı kanâatte olduğunu ifade etmektedir. Süfyan es-Sevrî, âlimlerin ihtilaf etmeleri hakkında; ihtilafların Allah'ın insanlara bir nimeti olduğunu ve her insanın kendi durumuna uygun hükmü kullanmasının insanları rahatlatacağını düşünmekte ve bu farklı hükümleri ihtilaf olarak değerlendirilmemesini aksine bunların kolaylık ve genişlik olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰² Sevrî âlimlerin ihtilaf etmesi hakkında şunları söyler: "Âlimler falan konuda ihtilaf etti, demeyin. Falan konuda ümmete genişlik verildi, deyin."¹⁰³ Yine bir kişinin senin düşüncenden farklı bir

¹⁰⁰ Ekrem Buğrâ Ekinci, *İslâm Hukuku-Umûmî Esaslar*, İstanbul:Arı Sanat Yayınları, 2006, s.128, 129.

¹⁰¹ Hatîb el-Bağdâdî, Muhammed b. Ali b. Hacer, *Kitâbu'l-Fakih ve'l-Mütefakkih*, Âdil b. Yûsuf (thk.), Dâru İbnu'l-Cevzi bi's-Su'ûdiyye, 1417, I, 418.

¹⁰² Kal'acî, *es-Sevrî*, s.57.

¹⁰³ Isfehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VI, 368.

şekilde amel ettiğini görürsen, ona muhalefet etme (onu alıkoyma).”¹⁰⁴ Süfyan es-Sevrî ihtilafı meselelerde muhalifi kınama ve sakındırmaktan da şiddetle uzak durmuş ve bu konuda: “Bir kimsenin, hükmü hakkında ihtilaf edilmiş bir fiil işlediğini görürsen, sen onaylamasan da onu kınayıp sakındırmaya kalkma.”¹⁰⁵ diyerek ihtilafı meselelerde ne kadar geniş bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

2.2.4. Kolaylaştırma İlkesinin Fırû’u Fıkıhta Uygulanışı

Süfyan es-Sevrî’nin hakkında sabit nass olmayan konularda hüküm istinbât ederken kolaylaştırma ilkesini tercih ettiğini, verdiği hükümlerden rahatlıkla anlayabiliyoruz. Bunu bir kaç örnekle ifade edecek olursak; teyemmüm yapılabilecek maddeler ve vasıfları üzerinde farklı yorum ve değerlendirmeler mevcut olup bu husustaki yaklaşımlarda teyemmümle ilgili (فتيمموا صعيدا طيبا) ayetinde¹⁰⁶ ifade edilen (صعيدا) lafzının mana ve maksadından kaynaklanan farklılaşmaların olduğunu görüyoruz. Şâfiî, ilgili lafzın dildeki anlamından hareket ederek, (صعيد) ismine karşılık gelen ve necaset içermeyen her şeyle teyemmüm yapılabileceğini, (صعيد) ismini almaktan uzak olan şeylerle teyemmümün caiz olmadığını ifade ederek, bunun tozlu toprak, yâni hâlis toprak için verilebilecek bir isim olduğunu ifade ederek sınırlandırmaya gitmiştir. Yine Şâfiî’ye göre, sünî herhangi bir yolla toprak, said ve halis toprak olma özelliğini kaybederse; örneğin, pişirilerek tuğla yapılsa sonra toz haline getirilse bununla da teyemmüm yapmak caiz degildir.¹⁰⁷ Dolayısıyla Şâfiî, (صعيد) lafzını yalnız toprak anlamında almakta ve bu doğrultuda bu anlama sıkı sıkıya bağlı yorumlarda bulunmaktadır. Halbuki (صعيد) lafzı, yalnız toprak anlamına gelmemekte, üzerinde toz, toprak bulunsun veya bulunmasın yeryüzü anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda yerin üst kısmını da ifade etmektedir.¹⁰⁸

Aralarında Süfyan es-Sevrî’nin de bulunduğu Şâfiî’nin dışındaki cumhûr ulema ise, bu hususta lafza bağlı kalmamış ve daha esnek yorumlarda bulunmuşlardır. Süfyan es-Sevrî’ye göre; yeryüzünde bulunan

¹⁰⁴ Beyânûnî, *el-İmâm Süfyan es-Sevrî*, s.97.

¹⁰⁵ İsfahânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, VI, 368; Beyânûnî, *el-İmâm Süfyan es-Sevrî*, s.97.

¹⁰⁶ Bkz. Mâide 5/6.

¹⁰⁷ Bayraktutar, “İmam Şâfiî’de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumu”, s.251.

¹⁰⁸ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab*, Beyrut:Dârü’s-Sadr, ty, III, 254.

toprak cinsinden her şeyle teyemmüm yapılabilir. Yani; taş, kum, kiremit, tuğla, çakıl taşı, kireç, mermer, maden gibi maddelerle teyemmüm yapılabilir.¹⁰⁹ Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre de; zırnık, kireç, çamur ve mermer gibi yerden çıkan her madde ile teyemmüm yapılması caizdir.¹¹⁰ Ayet ve hadislerde de bu mana kastedilmiştir.

Şâfiî'ye göre; "Yeryüzü bizim için mescid, toprağı da temiz kılındı."¹¹¹ hadisi, diğer mutlak anlamdaki; "Yeryüzü benim için mescid ve tertemiz kılındı."¹¹² hadisi ile (صعيد) lafzını kayıtlamakta, dolayısıyla teyemmüm yalnız toprakla caiz olmaktadır.¹¹³

Süfyan es-Sevrî ise; (صعيد) lafzını yeryüzü anlamında değerlendirerek toprak veya onun dışındaki benzer şeylerle teyemmümün caiz olacağı yorumunu yapmıştır.¹¹⁴ Dolayısıyla Sevrî'nin burada daraltıcı bir yoruma gitmediğini, ilgili lafzı genel, geniş ve daha esnek bir mana ile ele alarak maslahat prensibini işlettiğini ve insanlar için "kolaylık" sunan bir yorumda bulunduğunu görüyoruz. Sevrî'nin bu tavrının re'ycilikle esercilik arasında bir çizgide bulunduğuna örnek teşkil ettiği kanâatindeyiz.

Yine Süfyan es-Sevrî, bir kimsenin cünüp olduğunda yıkanması halinde kendisine zarar verecek soğuk sudan başka bir şey bulunmadığında, şahsı hastalıktan koruma düşüncesiyle kolaylaştırıcı hüküm olarak teyemmümü kullanılabileceğini ve bu şekilde namaz kılmasının caiz olduğu belirtmektedir. Çünkü Allah teyemmümü Müslümanlar için bir tür temizlik kılmaştır. Aynı zamanda Sevrî, bu şekilde namazını kılan bir kişinin namazını iade etmesinin gerekli olmadığı görüşündedir.¹¹⁵ Keza Sevrî; hacda ihramlı iken kadın ve erkeklerin yüzlerini açık bulundurma kuralına rağmen kadının erkeklerle yoğunluğu, erkeklerle

¹⁰⁹ Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebûbekr b. Nâfi' el-Himyârî es-San'ânî, *el-Musannef*, Habîbu'rrahmân el-A'zamî (thk.), Tevzi'ul-Mektebeti'l-İslâmî, yy., 1403, I, 216; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylül-Evtâr fî Ebâdisi Seyyidi'l-Abyâr Şerb-i Müntekal-Abbâr*, Kâhire:Metebetü Dâru't-Turâs, ty, I, 261.

¹¹⁰ Nevevî, Muhyiddin Yahyâ b. Şeref, *Şerbu'n-Nevevî 'alâ Sabîh-i Müslim*, Beyrut:Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1392, V, 3; İmam Malik, Muvatta, "Tahâret", 25.

¹¹¹ Müslim, "Mesâcid", 3, 4.

¹¹² Buhârî, "Teyemmüm", 1, "Salât", 56; Tirmizî, "Salât", 119; Nesâî, "Gusl", 26, "Mesâcid", 42.

¹¹³ Nevevî, *Şerbu'n-Nevevî*, V, 3.

¹¹⁴ Abdurrezzak, *el-Musannef*, I, 216; Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, I, 261.

¹¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 262.

çok yakın bulunma durumunda kalmasından dolayı kadının rahatsız olması sebebiyle ihramlı iken yüzünü örtebileceği görüşündedir.¹¹⁶

Süfyan es-Sevrî'nin görüşlerinde yukarıdaki örneklerle benzer çokça örnek bulmak mümkündür. Ama biz maksadın gerçekleşmiş olduğunu düşünerek bu kadarla yetinmek istiyoruz.

2.3. Bireyin Kasdını Önceleme

Bu kısımda Süfyan es-Sevrî'nin usûlünün karakteristik özelliklerinden bir tanesi olan "bireyin kasdını önceleme" hakkındaki tespitlerimizi sunmaya çalışacağız.

2.3.1. Tehdid/İkrâh Altındaki Tasarruflarda

Tehdit; bir kişiyi, bir işi yapmaya ya da yapmamaya zorlamaktır.¹¹⁷ Süfyan es-Sevrî'ye göre, teberra, fesih veya birine bir şey hakkında söz verme gibi durumların tehdit halinde yaptırılması durumunda bunlar geçersizdir.¹¹⁸

Örneğin ona göre; gayrimüslimler, Müslüman bir esiri, fidyesini getirmesi veya geri dönmesi karşılığında yemin ettirerek serbest bırakmalar, eğer bu yemin zorla yaptırılmışsa Müslüman askerin bu yemine riayet etmesi gerekmez.¹¹⁹

Yine Sevrî'ye göre, boşanmaya zorlanan bir kişinin boşanması/talakı geçersizdir.¹²⁰ Zinaya zorlanan kişiye had cezası uygulanmaz.¹²¹ Aynı şekilde tehdit altında bulunan kimseye/mükrehe keffaret de gerekli değildir.¹²²

Örneklerden de anlaşılacağı gibi Süfyan es-Sevrî hukuku ilgilendiren olaylara salt olarak sebep-sonuç ilişkisi açısından bakmayarak sözleşme ya da bir tasarrufun faili olan kişinin kasdına itibar etmekte, failin iradesinin sonuca yönelmesini yeterli bulmadığı görülmektedir.

¹¹⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 304.

¹¹⁷ Ali Bardakoğlu, "İkrâh", *DİA*, İstanbul: TDV Yay, 2000, XXII, 31.

¹¹⁸ Kal'aci, *es-Sevri*, s.180.

¹¹⁹ Kal'aci, *es-Sevri*, s.180.

¹²⁰ Abdürrezzak, *el-Musannef*, VII, 408.

¹²¹ Abdürrezzak, *el-Musannef*, VII, 408.

¹²² Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi'u li'l-Abkâmi'l-Kur'an*, Beyrut:Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1406, X, 190; İbn Kudâme, *el-Muğni*, III, 121

2.3.2. Unutularak Yapılan İşlerde

Süfyan es-Sevrî'ye göre oruçlu iken unutarak yiyen, içen veya cinsel ilişkide bulunan kişinin durumu da kasdın dikkate alındığına delildir. Zira birey orucu bozma kasdı bulunmaksızın yemiş, içmiş veya cinsel ilişkide bulunmuştur. Salt sebep-sonuç ilişkisi içerisinde olaya bakıldığında orucun bozulması gerekir. Ancak söz konusu durumlarda bireyin sahih kasdının bulunmaması, orucun bozulmamasını gerektirmektedir.¹²³ Nitekim bu sonuç hadisle de¹²⁴ te'yd edilmiştir.

Bineğinde su olduğunu unutan kişinin teyemmüm yaparak kıldığı namaz geçerli olup bineğinde suyun bulunduğunu hatırlaması halinde namazını iade etmek zorunda olmadığı yine bireyin kasdını dikkate alındığına delil teşkil etmektedir. Çünkü bireyin, suyun varlığına rağmen teyemmüm yapma gibi bir maksadı bulunmamaktadır. Suyun bulunduğunu unuttuğu için o bu durumda teyemmüm yapma kasdında masumdur. Bu masumiyeti neticesinde kıldığı namazı iade etmek zorunda değildir.¹²⁵

Yine Sevrî'ye göre, cünüp olduğunu unutan bir imamın ve arkasında namaz kılan kişinin namazları geçerlidir. Her ikisinin de namazı iade etmeleri gerekmez.¹²⁶ Bu hükmün dayandığı zemin yine aynı olup bireyin kastının dikkate alındığı görülmektedir. Zira cünüpken namaz kılmak yasak olmakla beraber, cünüplük olayını unutan kişinin kılacağı namaz sahih görülmelidir. Çünkü burada namazı batıl kılan tek başına cünüplük değil, cünüp olduğunun bilinmesi halinde namaz kılınmasıdır. Hanefilere göre, böyle bir durumda imamın da cemaatin de namazı yeniden kılmaları gerekir. Çünkü Hanefilere göre cemaatin namazın sahih olması, imamın namazının sahih olmasına bağlıdır. Unutmuş dahi olsa abdestsiz/cünüp bir şekilde namaz kıldıran imamın namazı geçersiz olduğu için cemaatin de namazı geçersiz olur.¹²⁷

¹²³ Beğavî, *Şerbu's-Sünne*, VI, 292; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 116, 121.

¹²⁴ Bu hadis şöyledir: "Biriniz oruçlu iken unutarak bir şey yeyip, içen sonra da hatırlarsa orucunu bozmayıp tamamlasın. Çünkü ona Allah yedirmiş ve içirmiştir." Bkz. Buhari, "Savm", 26; Müslim, "Siyam", 33.

¹²⁵ Nevevî, *el-Mecmû' Şerhi'l-Mübezzeb*, Mısır:Ezher, ty, II, 292.

¹²⁶ İbn Abdilberr, Ebû 'Ömer Yusuf, *el-İstizkâr*, Muhammed Emin Kal'acı (thk.), Mısır:Müessesetü'r-Risâle, 1356, I, 161, Kal'acı, *es-Sevrî*, s.515.

¹²⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, I, 71, 72; Zuhayli, *İslam Fıkıhı*, II, 199,200.

Hiz. Ömer, Hiz. Osman, Hiz. Ali ve Abdullah İbn Ömer gibi sahabiler ile Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise böyle bir durumda cemaatin namazı geçerli fakat imamın namazı geçersiz olur. Cemaatin namazının sahih olması, imamın namazına bağlı değildir. Bu yüzden namaz kıldırdıktan sonra abdestsiz olduğunu hatırlayan imamın namazı geçerli fakat cemaatin namazı geçerli olur.¹²⁸ Bunların diğer delilleri ise şunlardır: Hiz. Ömer, bir sabah namazını kıldırdıktan sonra cünüp olduğunu hatırlamış, bunun üzerine kendi namazını tekrar kılmış fakat cemaat tekrar kılmamıştır. Aynı olayın Hiz. Osman'ın başından geçtiği ve onun da namazı iade ettiği fakat cemaate iade etme emri vermediği rivayet edilmiştir.¹²⁹ Hiz. Ali'nin de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cünüp bir kimse imamlık yapsa ve bu şekilde namazı bitirse ona gusül abdesti almasını ve namazını iade etmesini emrederim. Fakat cemaatin namazlarını iade etmesini emretmem." Abdullah İbn Ömer de bir gün öğle namazını kıldırması fakat daha sonra abdestsiz olduğunu hatırlayınca kendisi namazı tekrar kılmış fakat cemaat kılmamıştır.¹³⁰

2.4. Şüphe ve Hatanın Hükümü Hafifletmesi

Süfyan es-Sevrî'nin usûlünün özelliklerinden bir diğeri şüpheli ve hatalı durumlarda hükümde hafifletme yoluna gidilmesidir. Sevrî'nin bunlar hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

2.4.1. Şüpheli Durumların Hükme Etkisi

Süfyan es-Sevrî: "Şüpheli durumlarda had cezasını düşürün..."¹³¹ şeklindeki hadisi yargılama usulünde ciddi olarak uygulamaya koymuştur. Örneğin; ona göre, kinayeli lafızlarla (isti'âre yoluyla) iftira (kazf) imasında bulunan bir kişiye had cezası uygulanmaz, ta'zir uygulanır. Çünkü kinayeli lafızlarla yapılan iftira şüphe barındırır ve bu nedenle hadd cezası düşer.¹³²

¹²⁸ İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 777.

¹²⁹ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüsi, *Bidâyetü'l-Müctebid ve Nihâyetü'l-Muğtesid*, Beyrut:Dâru'l-Fikr, ty, I, 122.

¹³⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctebid*, I, 122.

¹³¹ Tirmizi, "Hudûd", 2.

¹³² İbn Münzir, Ebubekr Muhammed b. İbrahim, *el-İşrâf fi İhtilâfi 'alâ Mezâhibi Eblîl-İlm*, tkdm. Abdullah Ömer el-Bârudî (tkdm.), Mekke:el-Mektebetü't-Ticâriyye, ty, III, 60; Kurtubî, *el-Câmi*, X, 186; İbn Kudâme, *el-Muğni*, IX, 54, 138, 139.

Nikâhı haram bir kadınla evlenmenin neticesinde, böyle batıl ve fasit nikâhlarda Sevrî'ye göre hadd cezası tatbik edilmez. Her ne kadar nikâh akdi geçersiz olsa da, içerisinde nikâh şüphesi barındırması ve şüpheli hallerde hadlerin ikame edilmemesi sebebiyle zina haddi uygulanmaz.¹³³ Süfyan es-Sevrî, sanık şahsın ağzında içki kokusunun olması durumunda bile had cezasının tatbik edilemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü bu koku, içki dışında başka şeylerden de kaynaklanabilmektedir.¹³⁴ Şüpheli hallerde ise haddler ikame edilmez.

Sevrî, erkeğin zina karşılığında kadına ücret vermesini, bu ücretin mehir olarak görülme ihtimali ve erkekle kadının aralarında nikâh şüphesinin bulunması sebebiyle iki tarafa da hadd cezasının uygulanmayacağına hükmetmiştir.¹³⁵

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Sevrî'nin “delil (beyyine) ile sabit olmayan, şüphe içeren durumlarda had cezasının uygulanmaması gerektiği” yönündeki düşüncesi onun yargılama usûlünün önemli özelliklerinden bir tanesidir.

2.4.2. Hatanın Hükme Etkisi

Kişinin sonucunu kasdetmeyerek yaptığı şeylere hata denir. Süfyan es-Sevrî'ye göre, kul ile Allah hakkı olan tasarruflarda kişi neye niyet etmişse o geçerlidir. Sevrî, insanların birbirlerine ta'alluk eden haklardaki tasarruflarında ise, zahire göre hükümleri yürütmekte titizlik göstermiş ve hüküm verirken, kişinin niyetini ortaya çıkaracak mu'teber, güçlü bir karine söz konusu olmasını şart koşturmuştur. Çünkü niyet kalbî bir ameldir. Bundan dolayı, kişinin niyeti bilinemeyeceğinden dolayı, karineye bakarak hüküm verilir.¹³⁶

Örneğin silahla birini öldüren bir kişinin, cinayeti kasıtlı (amden) yaptığına hükmedilir. Çünkü silah burada kişinin bu cinayeti kasıtlı yaptığına dair güçlü bir karinedir. Fakat kişinin öldürmeyen bir aletle vurması sonucu karşısındakinin ölmesi durumunda şahsın bu cinayeti kasıtlı olarak işlediğine hükmedilmeyip, hata ile öldürdüğüne hükme-

¹³³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 54.

¹³⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, IX, 138, 139; İbn Münzir, *el-İşrâf*, III, 60.

¹³⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, X, 186.

¹³⁶ Kal'acî, *es-Sevrî*, s.368, 369.

dilir.¹³⁷ Çünkü burada kişinin öldürmek istemeyişine veya hata ile cinayeti işlediğine dair zahir, güçlü bir karine mevcuttur. Aynı şekilde, ramazan ayında kişi güneş doğmadığı veya battığı zannıyla hata ile yese, içse veya cimada bulunsa, bu durumda keffaret değil, kaza gerekir.¹³⁸

Süfyan es-Sevrî'ye göre hâkim kendisine gelen bir cinayet davasında, yanlış bir kanâate varıp zanlı hakkında kısas tatbik ettirse ve daha sonra verdiği hükmün yanlış olduğu ortaya çıksa, hâkime kısas tatbik edilmez. Yanlışlıkla kısas uygulanan kişinin (maktûl) diyeti ise, beytül malden karşılanır.¹³⁹ Çünkü hâkim, içtihatlarında bazen yanılabilir. Eğer yanlışlıkla kısas tatbik edilen şahsın (maktûl) diyeti, beytül malden değil de hâkim veya âkilesinden talep edilecek olursa, bu durumda hâkim veya âkilesi çok büyük zararlara maruz kalabilirler. Dolayısıyla Allah'ın hükümlerini îfâ etme gayesiyle görev yapan bir hâkimin hatalı hüküm vermesi sonucunda öldürülen kişinin ailesine verilmesi gereken diyet, beytûlmalden karşılanmalıdır.¹⁴⁰

Sonuç

Tebeu't-tâbi'in devrinin önemli şahsiyetlerinden olan Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Emevî Devleti'nin yıkılmaya yüz tuttuğu bir zamanda dünyaya gelmiş, bu yıkılışa tanık olmuş ve yaklaşık altmış yıl olan ömrünün son otuz yılını Abbâsî Devleti'nin yönetimi altında geçirmiştir. İlim zincirinin unutulmuş ve bu sebeple kayıp muamelesi gören halkasını temsil eden Süfyan es-Sevrî'nin ilmî kişiliğini tespit edebilmek için bu tür araştırmalara ihtiyaç vardır. Sevrî'nin fıkıhtaki metodunun tesbit edilmesi, kaybolmuş olan bir mezhebin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacağı gibi, fıkıh tarihi alanındaki önemli bir boşluğu da dolduracaktır. Günümüzde insanlar genelde dört mezhebin görüşlerine göre hareket etmektedirler. Süfyan es-Sevrî'nin usûl-ü fıkıhının ortaya çıkarılması, insanlar için daha rahatlatıcı düzenlemeler ortaya çıkaracağı gibi, yeni çıkan meseleler hakkında, dört mezhebin görüşlerinden farklı hükümlerin verilebilmesine, bu farklı hükümlerden özellikle de

¹³⁷ Kal'acî, *es-Sevrî*, s.369.

¹³⁸ Kal'acî, *es-Sevrî*, s.369.

¹³⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 304; Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı*, VIII, 100.

¹⁴⁰ Zuhaylî, *İslâm Fıkıhı*, VIII, 100; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VIII, 304.

ihtiyaç durumlarında faydalanılabilmesine imkan sağlayacaktır.

Süfyan es-Sevrî, fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği hicri ikinci asırda kendisine nispet edilen müstakil bir fıkıh ekolü oluşturmuştur. Sevrî'nin mezhebi; Bişr el-Hafî (ö.227/841), Hamdûn el-Kassâr (ö.271/884), Ebû İshak el-Belûti (ö.335/946) gibi önemli mutasavvıfların müntesibi olduğu bir mezhep olmuştur. Kendi adıyla anılan mezhebi özellikle Bağdat, Şam, Basra, Horosan, Kazvin, Cürcan, Isfehan ve Dînever'de tatbik alanı bulmuş ancak hicri yedinci asra kadar varlığını sürdürebilmiştir. Sevrî'yi fıkıhta da bir imam olarak kabul eden öğrencilerinin bu gelişmede çok önemli bir payı vardır. Sevrî'nin öğrencileri bir yandan Sevrî'nin fıkıhla ilgili eseri olan "el-Câmi'ul-Kebîr"i rivâyet ederken bir yandan da bizzat derlemiş oldukları Sevrî'nin fikhî görüşlerini kendi öğrencilerine aktarmışlar ve bu görüşlere göre fetvâ vermişlerdir. Bu çerçevede Süfyan es-Sevrî'nin mezhebini benimseyenleri tanımlamak üzere "Sevrî" ya da "Süfyânî" nisbeleri yaygın biçimde kullanılmıştır.

Süfyan es-Sevrî hayatının sonuna kadar siyasî idarenin takibine maruz kaldığından dolayı sürekli gizlenerek yaşamak zorunda kalmış, bu sebeple açıktan öğrenci yetiştirme imkanı bulamamış ve mezhebin yazılı bir usûl ve fîrûu oluşmamıştır. Sevrî'nin eserlerinden bir kısmı talebeleri tarafından gizlenmiş ve tahribe uğramaktan korunmuş olmasına rağmen günümüze fıkıh alanında İslâm miras hukuku ile ilgili kaleme aldığı "el-Ferâiz" isimli eseri ulaşabilmiştir.

Sevrî tâbi'ün ve tebe'u tabi'in âlimlerinin görüş ve içtihatlarına değer vermiş, hüküm istinbatında kendi re'yini en son müracaat edilebilecek bir değer olarak görmüştür. Yani Sevrî Kitap ile Sünnet'te bulunmayıp Sahabe ve Tabi'ünün görüşlerinde de hükmünü bulamadığı konularda içtihat yapmıştır.

Süfyan es-Sevrî'nin usûlünün karakteristik yapısını ise şu şekilde özetlememiz mümkündür: Nass merkezlik ve nassları öncelikle selefîn anladığı şekilde yorumlamak, nassın delaletini kıyasa öncelemek, nassın lafzına birebir bağlı kalmamak, nassların ta'lîl edilmesinde gâî bir anlayışa sahip olmak, nass bulunmayan konularda maslahata göre hüküm verirken kolaylaştırıcı hükmü tercih etmek, ruhsat hükümleri

azimetten daha faziletli görmek. fikhî ihtilafları kolaylık olarak görmek; tehdit altında ve unutulmuş yapılan fiillerde bireyin kastını öncelikle, şüpheli durumlar ve hatalı uygulamalarda hükmü hafifletmek.

Kaynaklar

- Abdullah b. Helil, *el-Ferâiz*, Riyad, 1410.
- Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebûbekr b. Nâfi' el-Himyârî es-San'ânî, *el-Musannef*, Habîbu'rrahmân el-A'zamî (thk.), Tevzi'ul-Mektebeti'l-İslâmî, yy., 1403.
- Abdülazîz el-Buhârî, Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-Esrar 'an Usûli Fabri'l-İslam el-Pezdevi*, (Birlikte; *Usûlu'l-Pezdevi*, Ebû'l-Hasan Fahrülislam Ali b. Muhammed b. Hüseyin Pezdevi), Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997.
- Ali Arşî, İmtiyaz, *Tefsîru Süfyânî's-Sevrî*, Beyrut:Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, 1983.
- Aykul, Abdulmu'îd, *Süfyan es-Sevrî ve Ceza Hukukuna İlişkin Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Baktır, Mustafa, "Azimet", *DİA*, İstanbul: TDV Yay, 2002, IV, ss.330-332.
- Bardakoğlu, Ali, "İkrâh", *DİA*, İstanbul: TDV Yay, 2000, XXII, ss.31-34.
- Bayraktutar, Muammer, İmam Şâfiî'de Lafza Bağlı Hadis/Sünnet Yorumu, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- Beğavî, Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerbu's-Sünne*, Beyrut: el-Mektebü'l-İslami, 1390.
- Beyânûnî, Muhammed Ebu'l-Feth, *Mezhep Meselesi ve Fikhî İhtilaflar*, Ebûbekir Sifil (çev.), İstanbul: Ravza Yay, 2012.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Cevher en-Nekî' (thk.), Haydarâbad: Maârifü'n-Nizâmiyye, 1344.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Cûfî, *Sabîb-i Buhârî*, Mustafa Dîb el-Begâ (thk.), Matbaatü'l-Hindiye, yy., ty.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (thk.), *Sünen-i Ebî Dâvûd*, Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, ty.
- Ekinci, Ekrem Buğrâ, *İslâm Hukuku-Umûmî Esaslar*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2006.

- Ekinci, Ekrem Buğrâ, "Eski Hukukumuzda Hile-i Şer'iyyeye Dâir", *Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2006, 10/1-2, ss.3-16.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul:Ensar Neşriyat, 2005.
- Fellâhe, Sevsen Ferid, *el-İmâm Süfyanü's-Sevrî ve Ârâbu'l-Fıkıhıyye Mukâreneten bi'l-Mezâhibi'l-Ubrâ*, Riyad: Dâru'l-Ubeykân, 2007.
- Hatîb el-Bağdâdî, Muhammed b. Ali b. Hacer, *Kitâbu'l-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, Âdil b. Yûsuf (thk.), Dâru İbnu'l-Cevzî bi's-Su'ûdiyye, 1417.
- Heytemî, Muhammed b. Ali b. Hacer, *el-Hayrâtü'l-Hisân fî Menâkıbı Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Halil el-Meys (nşr.), Beyrut, 1403.
- İsfehânî, Ebu Nu'aym Ahmet b. Abdullah, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Esfiyâ*, Matbaatu's-Saâde, 1979.
- İbn Abdilberr, Ebû 'Ömer Yusuf, *el-İstizkâr*, Muhammed Emin Kal'acî (thk.), Mısır: Müessesetü'r-Risâle, 1356.
- İbn Ebî Hâtîm, Abdurrahman b. Münzîr er-Râzî, *Tekaddümetü Ma'rifeti li Kitâbi'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kitâbi'l-İlmiye, Beyrut, 1952.
- İbn Hallikan, Şemseddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-Âyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Kahire, 1299.
- İbn Hayr el-İşbili, Ebû Bekr Muhammed, *el-Febrese*, thk. Muhammed Fuâd Mansûr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm et-Temîmî el-Bestî, *Kitâbu's-Sikât*, Haydarâbad: Müessesetü Kitâbi's-Sekafiyye, 1980.
- İbn Kesir, *Tefsîru Kur'âni'l-'Azîm*, Kahire, 1373.
- İbn Kudâme, Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1403.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *es-Sünen*, Muhammed Fuad Abdülbâkî (thk.), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1975.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut: Dâru's-Sadr, ty.
- İbn Mülakkîn, Sirâcüddîn Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, thk. Nureddin Seribe, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1986.
- İbn Münzîr, Ebubekr Muhammed b. İbrahim, *el-İşrâf fî İbtîlâfi 'alâ Mezâhibi*

- Eblî'l-İlm*, Abdullah Ömer el-Bârudî (tkdm.), Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ty.
- İbn Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kub Muhammed b. İshâk, *el-Fibrîst*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1978.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endülüsî, *Bidâyetü'l-Müctebid ve Nihâyetü'l-Mugtesid*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.
- İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı (thk.), Kahire, 2001.
- İbn Tağrıberdî, Ebû'l-Mehâsin, *En-Nücümü'z-Zâhire fî Abbâri Mısır ve Kâhire*, Muhammed Şeltût (nşr.), Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısıriyyeti'l-Âmme, 1970.
- Kal'acî, Muhammed Revvas, *Mevsû'atu Fıkbi Süfyânî's-Sevrî*, Beyrut:Dâru'n-Nefâis, 1990.
- Kanûzî, Sıddık b. Hasan, *Ebcedu'l-'Ulümü'l-Vesyî'l-Merkûmi fî Beyâni Abvâlî'l-'Ulüm*, Abdulcebbar Zekâr (thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1978.
- Karâfî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İdris, *el-Furûk ev Envâru'l-Burûk fî Envâil-'Furûk*, Halil Mensûr (thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1418.
- Karaman, Hayreddin, "Fıkıh", *DİA*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, XIII, ss.6-7.
- Kâsanî, Ala'uddin Ebîbekr b. Mes'ûd, *Bedâ'ü's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâ'i*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1982.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcîmi Musannifî'l-Kütübî'l-'Arabîyye*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ty.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *en-Nuketü't-Târîfe*, Kâhire: Matbaatu'l-Envâr, 1365.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi'u lî'l-Abkâmî'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1406.
- Mâlik b. Enes, Ebû Âmir b. Amr el-Asbahi el-Medenî, *el-Muvatta'*, Beşar Avvâd Ma'rûf ve Muhammed Ahmed Halil (thk.), Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Merginânî, Burhânuddîn Ebî'l-Hasen Ali b. Ebîbekr el-Ferganî, *el-Hidâye Şerbu Bidâyetü'l-Mübtedâ'*, Beyrut: Dâru'l-Erkam, ty.

- Meşhedânî, Hâşim Abdyâsin, *Süfyanü's-Sevrî ve Eserubû fi't-Tefsîr*, Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Mu'âfâ b.İmrân, Ebû Mes'ûd b. Nufeyl, *Kitâbü'z-Zühûd*, Âmir Hasan Sabri (nşr.), Beyrut, 1425.
- Müslim, Ebû Hüseyin b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *es-Sabîb*, Muhammed Fuad Abdalbâkî (thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ty.
- Müzenî, İsmail b. Yahya, *Muhtasarü'l-Müzenî*, Mahmud Mataracî (thk.), (Ümm'le birlikte), Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Nâim, Ahmet-Miras Kamil, *Sabîb-i Bubârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara: DİB Yay, 1978.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebu Abdirrahman, *el-Müctebâ min es-Sünen*, Celaleddin Suyûtî (şrh.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, ty.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *Şerbu'n-Nevevî 'alâ Sabîb-i Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1392.
- Nevevî, Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmû' Şerbi'l-Mübezzeb*, Mısır: Ezher, ty.
- Özdirek, Recep; Çavuşoğlu, Ali Hakan, "Süfyan es-Sevrî", *DİA*, c. 38, İstanbul, 2010, ss. 23-28.
- Raddatz, Hans Peter, *Frühislamisches Erbrecht nach dem Kitab el-Farâid des Süfyan at-Tauri*, (Süfyan es-Sevrî'nin Ferâiz İsimli Kitabından Sonra Erken Dönem İslâm Miras Hukuku), Şam: Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, ty, Mecmua, nr. 38, vr. 27b-37b, 1971.
- Safedî, Halil b. Aybek, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, Ahmed el-Arnaût ve Mustafa Türki (nşr.), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs 1420.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbar, *Kavâti'u'l-Edille fi'l-Usûl*, Muhammed Hasen İsmâil (thk.), Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Süfyan es-Sevrî, *el-Ferâiz*, Şam: Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, ty, Mecmua, nr. 38.
- Şa'bân, Zekiyyüddin, *Usûlü'l-Fıkıh, İslâm Hukuk İlminin Esasları*, İbrâhim Kâfi Dönmez (çev.), Ankara: TDV Yay, 2008.
- Şâtîbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed, *el-İtisâm*, Beyrut, 1411.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr fî Ebâdîsi Seyyidi'l-*

Abyâr Şerb-i Müntekâ'l-Abbâr, Kâhire :Metebetü Dâru't-Turâs, Kâhire, ty.

Şirâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali, *Tabakâtu'l-Fukahâ*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.

Şirâzî, Ebû İshak İbrâhim b. Ali, *el-Mübezzeb fî Fıkhî'l-İmâmî's-Şâfî*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ty.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Mısır, 1373.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen-i Tirmizî*, İzzet Ubeyd ed-Du'âs (tlk.), Humus: Mektebetü Dâru'd-Da've, 1385.

Zehabî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmîn-Nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnâvud ve Ali Ebû Zeyd, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

Zirikli, Hayrettin, *el-Â'lâm Kâmûsu Terâcim*, Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Mülâyin, 1992.

Zuhaylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Ahmed Efe vd. (çev.), İstanbul: Feza Yay, 1990.